

ЯНІШЕВСЬКА К. Д.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
(Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету)

ПРЯДКО Г. С.,

студентка
(Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету)

УДК 343.9

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена вивченню проблем проведення поліграфічних досліджень для отримання криміналістично значущої інформації. У статті розкривається сутність поліграфа, правові підстави та вимоги до його використання. Звертається увага на основні труднощі використання поліграфа та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: поліграф, поліграфічне дослідження, поліграфолог, експерт, підстави, нормативно-правове регулювання.

Статья посвящена изучению проблем проведения полиграфических исследований для получения криминалистически значимой информации. В статье раскрывается сущность полиграфа, правовые основания и требования к его использованию. Обращается внимание на основные трудности применения полиграфа и пути их решения.

Ключевые слова: полиграф, полиграфическое исследование, эксперт, полиграфолог, основания, нормативно-правовое регулирование.

The article deals with the study of problems related to the lie-detector testing for obtaining forensically meaningful information. The article reveals the essence of the lie-detector, the legal grounds and requirements for its use. Attention is drawn to the main difficulties in the use of the lie-detector and the ways to solve them.

Key words: lie-detector, lie-detector testing, polygraph tester, expert, grounds, legal regulation.

Вступ. Встановлення істини в кримінальному провадженні являє собою процес доказування, який полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів. Поступово розвиваються методи отримання важливої інформації, що неможливо уявити без застосування техніки, яка не тільки полегшує роботу зі збирання доказів, але і допомагає більш швидко та ефективно розкривати злочини.

Однією з таких новітніх технологій є поліграф. Нині проблема використання можливостей поліграфа в розслідуванні злочинів залишається відкритою та дискусійною. Таку ситуацію можна пояснити тим, що цей вид діяльності залишається неврегульованим належ-

ним чином на законодавчому рівні, а тому суд не може враховувати докази, отримані внаслідок поліграфічного дослідження.

Таким чином, актуальність теми статті зумовлена тим, що відсутність достатнього розроблення питання використання поліграфа на законодавчому рівні певним чином стримує розвиток наукових досліджень у цій сфері, не дозволяє використовувати зазначений метод збору інформації у роботі уповноважених на це органів. Саме тому такий спосіб отримання доказів потребує подальшого наукового вивчення.

Проблемними питаннями використання поліграфа в розслідуванні злочинів займалися вчені в різні періоди розвитку України. Зокрема, варто назвати таких авторів, як Р.С. Белкін, С.О. Ковальчук, О.В. Линник, О.В. Белошина, С.В. Ігнатова, Ю.К. Орлов, Г.К. Кравцова, Я.В. Комісарова, Н.І. Клименко, О.І. Мотлях, Ж.Ю. Половнікова, М.А. Селіванов, А.П. Сошніков, Т.Р. Морозова, Ю.І. Холодний та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні значимості результатів поліграфа (детектора брехні) під час розкриття злочинів, визначення основних проблем та методів їх вирішення.

Результати дослідження. У сучасному світі спостерігається тенденція до появи досить витончених та креативних способів скоєння кримінальних правопорушень, а тому вимагається пошук нових ідей, засобів та розробок, які б допомагали органам правопорядку та правосуддя в їхній практичній діяльності, зокрема, у процесі виявлення, розслідування, запобігання та протидії злочинним посяганням та встановленні істини у справі. Насамперед, таке завдання стоїть перед невід'ємною та важливою частиною науки криміналістики – криміналістичною технікою.

Криміналістична техніка – це розділ криміналістики, що об'єднує систему теоретичних положень і розроблених на їх основі технічних засобів і методів збирання та подавання криміналістичної інформації з метою розкриття та попередження злочинів [1, с. 14–15].

Задля досягнення поставлених перед криміналістикою завдань використовують природничі та технічні засоби та методи, а також нетрадиційні. Під нетрадиційними необхідно розуміти такі знання й методи, які ще не набули достатнього визнання та поширення, їх не можна зарахувати до загальновідомих у науці та усталених і впроваджуваних у практику. Так, до одного із найпопулярніших нетрадиційних науково-технічних засобів криміналістичної техніки можна віднести поліграф.

Поліграф (з грецькою *poli* – багато, *graphos* – пишу) – багатоцільовий прилад, призначений для одночасної реєстрації та запису у реальному часі кількох фізіологічних процесів, пов'язаних із виникненням емоцій, що виникають у відповідь на інформацію будь-якого типу. У науці часто використовують і інші назви приладу: лай-детектор, детектор брехні, варіограф, патометр, психогальваскоп та інші. Поліграф є комплексом точних медичних приладів, які безперервно та синхронно фіксують динаміку цілої низки реакцій допитуваного: тиску крові, частоти пульсу, глибини та частоти дихання, шкірно-гальванічної реакції, ступеня м'язового напруження, біотоків мозку та ін. [2, с. 93]. Українські поліграфи за допомогою роботи датчиків на тілі людини та електронного пристрою (комп'ютер, ноутбук) можуть реєструвати від 4 до 8 показників фізіологічних процесів (іноземні поліграфи – більше 16), що відбуваються в організмі людини під впливом емоцій.

Історія виникнення та розвитку методів отримання правдивої інформації сягає своєї давнини, проте перші уявлення про сучасний поліграф з'явилися у 1895 р. завдяки італійському криміналісту Чезаре Ломброзо. Завдяки «детекції брехні» він доводив непричетність підозрюваних до скоєних злочинів. Перший поліграф (детектор брехні), придатний для розслідування злочинів, був створений у 1921 р. студентом-медиком Каліфорнійського університету й співробітником Поліцейського департаменту американського міста Берклі штату Каліфорнія Джоном Ларсоном. Учень Ларсона, Леонард Кілер, у 1926 р. дещо удосконалив прилад свого вчителя. Тому Ломброзо вважається засновником першого поліграфа, а Кілер – сучасного поліграфа.

Як уже було зазначено раніше, нині спостерігаємо відсутність нормативно-правової бази для регулювання питання використання поліграфа. Так, з аналізу чинного законодавства України вбачається, що нормативного закріплення, яке дає змогу використовувати поліграф під час розслідування тих чи інших видів злочинів немає, але правова основа для запровадження та реалізації результатів використання приладу вже частково складена та набуває свого поширення та розвитку.

Питання можливості застосування поліграфа у кримінальному провадженні та в інших видах судочинства залишається відкритим, адже жодного акта з цього питання не існує. 10.12.2015 р. було зареєстровано проект Закону про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні), проте Верховна Рада у 2016 р. видала Постанову про повернення цього проекту на доопрацювання суб'єктам права законодавчої ініціативи. Також 04.03.2016 р. А.В. Журжій ініціював подання проекту Закону про поліграфологічну діяльність, але його теж було направлено на доопрацювання. У пояснювальній записці йдеться, що основним завданням законопроекту є закріплення на законодавчому рівні основних принципів, вимог та засад здійснення поліграфологічної діяльності в Україні та відповідальності поліграфологів за допущені порушення [3].

Хоча використання поліграфа і набуває дедалі більшого поширення нині, результати такого дослідження не можна використовувати як докази у справі. Отримані відомості містять лише інформативне навантаження та виступають орієнтиром для збирання офіційних доказів.

В Україні використання поліграфа законом прямо не заборонено. Також не порушуються і конституційні права громадян, оскільки перевірки здійснюються лише з їхньої письмової згоди. У ст. 28 Конституції України наголошується: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам» [4]. Критеріями, які забезпечують застосування поліграфа як у слідчій, так і в оперативно-розшуковій діяльності є добровільність, законність, морально-етичність та безпечність. Застосування поліграфа (детектора брехні) не може суперечити основним правам, свободам та законним інтересам людини, її честі та гідності.

Поліграфічні дослідження в Україні проводяться на добровільній основі та за наявності письмової згоди, застосування поліграфа не має вторгатися в особисте життя опитуваної особи та обмежувати її права і свободи. Відмова від проходження поліграфної перевірки не є підставою для визнання особи винною у скоєнні суспільно небезпечного діяння, але цю відомість фіксують у протоколі слідчої дії.

Особа, якій запропоновано пройти тестування на поліграфі, має такі права:

- 1) право на проведення перевірки кваліфікованим та досвідченим працівником-експертом;
- 2) на адекватні умови проведення перевірки;
- 3) право на інформацію про причини проведення перевірки та про отримання інформації про принцип роботи поліграфа;
- 4) не проходити дуже тривалу (більше 3 годин) процедуру опитування;
- 5) на відсутність зневажливого ставлення;
- 6) у разі недосягнення особою 18 років необхідний дозвіл на проведення такого дослідження від батьків неповнолітнього.

Забороняється застосовувати до опитуваної особи будь-які форми погроз, насильства чи інших незаконних засобів впливу, що принижують честь та людську гідність або створюють небезпеку для її законних інтересів, життя і здоров'я. Примушування особи до проходження процедури опитування на поліграфі заборонено.

Під час проведення поліграфічних досліджень наявні певні обмеження, що стосуються фізичного, психічного та інших станів. Так, не проводиться таке дослідження за гострої серцево-судинної недостатності, у другій половині вагітності або в період різко вираженої інтоксикації, у разі вживання наркотиків або сильнодіючих лікарських препаратів. Та-

кож не бажано, щоб суб'єкт дослідження на момент його проведення мав такі проблеми зі здоров'ям, які здатні зашкодити отриманню достовірної інформації. Наприклад, якщо особа унаслідок хвороби має кашель, то, зрозуміло, що під час проведення опитування вона буде ворушитися, що є недопустимим.

Заборонено опитувати осіб, старших 70 років. Дослідження на поліграфі не проводиться також відносно осіб, які не володіють державною мовою за умови відсутності перекладача. За сильної втоми людині може бути байдуже до змісту питань, а тому такий стан теж є неприйнятним.

Існують обмеження тестування осіб із розумовою відсталістю. Під час тестування цієї категорії обстежуваних можливі випадки, коли реакції спостерігатимуться тільки на запитання, дуже близько пов'язані зі справою, що розслідується. Коли асоціативне мислення сильно порушене, особа може абсолютно не пов'язувати питання зі злочином, що розслідується [5, с. 174].

Якщо поліграфолог перебуває у службових, родинних або інших відносинах із особою, що проходить опитування (дослідження) на поліграфі, а також за наявності інших обставин, які можуть вплинути на об'єктивність висновку поліграфолога, то допуск такого експерта до справи заборонений.

Порядок використання поліграфа можна описати за допомогою такого алгоритму:

1. Отримання письмової згоди в особи, щодо якої буде застосовано поліграфічне дослідження. До перевірки на детекторі брехні людина має пройти медичний огляд і отримати схвалення лікаря на проведення такої перевірки.

2. Залучення до проведення слідчої (розшукової) дії експерта-поліграфолога. Поліграфолог – людина, яка має спеціальне свідоцтво, отримане внаслідок відвідування курсів та закріплення отриманих знань. Варто зазначити, що держава не атестує на тепер експертів-поліграфологів. Тобто, цю експертизу можуть проводити організації та приватні особи, які не мають жодного державного дозволу, ліцензії, допуску на проведення цього виду судової експертизи, що значно послаблює її доказовий потенціал [6].

3. Організація та проведення відповідно до встановленого порядку поліграфічного дослідження. Перед його проведенням експерт-поліграфолог проводить так зване «калібрування» пристрою. Ця процедура дозволяє виявити закономірності фізіологічних процесів у організмі людини та її стабільні біологічні показники. Тобто, визначається, як саме особа реагує на ті чи інші запитання, яка поведінка для неї є характерною. Після цього експерт ставить у логічній послідовності конкретні та однозначні запитання, які передбачають відповідь «так» або «ні». Від того, як сформульовані запитання, залежить, як особа сприйме їх та, відповідно, відповідь. Також для отримання достовірних даних необхідно забезпечити мінімальний вплив різних чинників на людину. Для цього, як правило, дослідження проводиться в окремій кімнаті за відсутності інших осіб, зображень, звуків. Ще однією важливою умовою є необхідність сидіти нерухомо, щоб датчики могли збирати інформацію без перешкод.

4. Додавання до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії висновку спеціаліста такого дослідження у вигляді додатка. Після проведення дослідження експерт отримує карту біологічних показників особи під час відповіді на кожне запитання. Поліграфолог аналізує дані окремо та в їх сукупності. Такий аналіз є чи не найважливішим етапом поліграфічного дослідження, оскільки саме від рівня професійності та кваліфікації експерта і залежить формулювання висновків про правдивість свідчень особи.

Використовувати поліграф доцільно під час проведення окремих (слідчих) дій, серед яких: допит, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент тощо. Поліграф дає змогу об'єктивно відобразити суб'єктивну значущість того чи іншого факту дійсності для особи, яку перевіряють [7, с. 137]. Незважаючи на високу точність отриманих результатів (від 70 до 98%), можливість у відносно короткі терміни одержати інформацію, яку або взагалі неможливо, або дуже важко і дорого одержати традиційними методами, та низку інших переваг, все ж таки існують певні проблеми застосування поліграфа.

По-перше, це недосконалість апаратури. Так, в Україні використовуються різного виду поліграфи. Досить часто для роботи органів досудового розслідування закупаються не найкращі поліграфи, які дають змогу фіксувати мінімальну кількість фізіологічних показників людини. У зв'язку з цим експерти отримують недостатньо інформації, а тому значно знижується шанс отримати справді достовірні результати. Така проблема пов'язана із недостатнім бюджетним фінансуванням.

Другою проблемою використання поліграфа є висока залежність якості проведеного дослідження від кваліфікації поліграфолога. Успішність такого дослідження головним чином залежить від професійного рівня експерта, бо, як відомо, поліграф лише фіксує інформацію про фізіологічні зміни, і лише експерт, правильно опрацювавши дані, може визначити достовірність показань особи. Проблема полягає у тому, що в Україні кількість висококваліфікованих спеціалістів є недостатньою. Тільки у 2010 р. професія експерта-поліграфолога офіційно утвердилася в Національному класифікаторі професій України (код професії – 2144.2), а навчання за таким напрямом не проводиться у вищих навчальних закладах.

Наступною проблемою використання поліграфа є навмисне бажання опитуваної особи обдурити його. Як свідчать експерти, це зробити все-таки неможливо, проте існують деякі способи, які здатні трішки «відволікти» від правдивості. Журнал *Forbes* Україна опублікував статтю під назвою «Правдива брехня: чи можна обдурити поліграф», де описані методи приховування правди.

Одна група методів пов'язана з психологічними факторами. Серед найпопулярніших способів – підміна понять. Поставивши запитання, людині дають час обдумати його. У цей час вона може змінити структуру запитання у себе в голові і відповісти на те запитання, яке буде вигідним їй [8]. У результаті поліграф показуватиме показники, протилежні істинним, оскільки у використанні такої схеми «совість людини залишається чистою», а тому вона майже не буде нервувати. Втім, як запевняють експерти, вже після самого запитання організм дасть належну реакцію, яку приховати підміною понять людині навіть після тривалих тренувань не вдасться. Також опитувана особа може спеціально відволікатися, абстрагуватися від запитань і, не зосереджуючись на них, відповідати «так» або «ні». За таких умов поліграф буде ресструвати емоційний стан людини, спричинений не самими запитаннями, а іншими факторами. Іще людина через особливості свого психоемоційного стану, характеру, темпераменту може керувати своїми почуттями, або ж навпаки – реагувати дуже емоційно. Тоді показники поліграфа будуть суперечливими, а аналіз отриманих даних буде дещо ускладнений.

Другу групу методів становить навмисне використання певних препаратів. Наприклад, вживання алкоголю чи наркотиків, заспокійливих чи седативних препаратів. Вони сповільняють реакцію та притупляють фізіологічний стан організму. Проте попередній медичний огляд скоріше за все виявить наявність таких речовин в організмі. Одне з джерел даних для поліграфа – палець людини, на який надягають спеціальний датчик для вимірювання електропровідності шкіри. Попередньо обробивши палець спеціальними хімічними речовинами або спиртом, який висушить шкіру, можна заглушити реакцію й дати помилкові результати. Варто зазначити, що у разі виявлення експертом певних неточностей, перевірку буде призупинено у зв'язку з протидією опитуваного.

Наступною проблемою, на яку вже зверталася увага, є відсутність нормативно-правової бази, яка б регулювала процедуру поліграфічного дослідження і прямо б дозволила використовувати такий метод. А оскільки відсутнє законодавче закріплення такого методу збирання інформації, то відсутня і достатня обізнаність правоохоронних органів і судів про цей метод. Так, у 2013 році з метою з'ясування поінформованості працівників правоохоронних органів щодо видів нетрадиційних засобів та їх можливостей [9, с. 102] було проведено анкетування, результати якого опубліковані в Криміналістичному віснику. Так-от, ступінь поінформованості респондентів щодо можливостей застосування поліграфа становить 57%.

Для того, щоб розв'язати вищезгадані проблеми і запровадити більш широке використання поліграфічних досліджень, необхідно, по-перше, врегулювати на законодавчому рівні застосування поліграфа. Після нормативного врегулювання стане можливим використання

поліграфа в правоохоронній практиці нарівні з іншими технічними засобами, за допомогою застосування яких поліпшується ефективність досягнення завдань кримінального судочинства [10, с. 193]. Необхідно чітко визначити межі та сфери можливого застосування поліграфа, встановити умови та підстави заборони його використання, сформулювати вікові, фізичні, морально-етичні рамки проведення поліграфічного дослідження тощо.

Окремо варто вирішити питання підготовки експертів-поліграфологів. У законодавстві необхідно чітко врегулювати вимоги до осіб, які мають право проводити поліграфічне дослідження, порядок та підстави отримання дозволу на проведення таких дій. На нашу думку, навчання поліграфологів має проводитись у державних установах, у результаті чого буде видано документ державного зразка про отримання таких спеціальних знань. Проте фахівці у цій галузі мають досконало знати не лише принцип дії поліграфа й орієнтуватися у фізіології особи, а й мати певні уявлення з логіки, психології, інших фундаментальних і прикладних наук. Саме тому йдеться не про короткострокові курси, а про фундаментальне і системне навчання у вищих навчальних закладах.

Висновки. Отже, варто зазначити, що використання поліграфа під час розкриття злочинів є досить ефективним, на нашу думку, методом. Безперечно, дискусії щодо застосування такого засобу криміналістичної техніки ведуться в науці і триватимуть. Одні науковці сумніваються в достовірності результатів такої перевірки, що пов'язано з наявністю числа осіб, які намагаються ввести в оману прилад. Крім того, противники використання поліграфа вважають, що його застосування суперечить моральним нормам, принижує людську гідність, посягає на її особисту недоторканність, честь. Інші ж дослідники, навпаки, наголошують на необхідності вдосконалення такої процедури, надання їй нормативного закріплення, проведення легалізації тощо. Так, існує ціла низка проблем, пов'язаних із використанням поліграфа під час розкриття злочинів, серед яких відсутність нормативного регулювання процедури дослідження, недосконалість апаратури, висока залежність якості дослідження від кваліфікації експерта, небажання співпрацювати з органами досудового слідства, проте, якщо буде вирішено проблемні питання у цій сфері, то використання поліграфів даватиме позитивні та ефективні результати у розкритті злочинів. Експерти зможуть досить швидко та порівняно легко дізнаватися необхідну інформацію та застосовувати її для подальшої роботи.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика (криміналістична техніка) / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтєвський, Г.С. Семаков. Київ: МАУП, 2001. 216 с.
2. Ковальчук С.О. Поліграф як нетрадиційний криміналістичний засіб і можливості його використання в кримінально-процесуальному доказуванні. Актуальні проблеми криміналістики. Донецьк, 2001. С. 92–100.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про поліграфологічну діяльність» від 17.02.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Вагіна О.В. Деякі особливості й обмеження поліграфічних перевірок. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Випуск 2. Том 1. С. 172-176.
6. Маляр А.В. Використання детектора брехні в Україні – про що мовчить закон. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/09/23/6998462/>.
7. Сьоміна Н.А. Проблемні питання використання поліграфа під час розслідування злочинів. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 135–138.
8. Кабачинський І. Правда брехня: чи можна обдурити поліграф. Forbes Україна. 2016. 5 лютого (№ 2). URL: <http://forbes.net.ua/ua/business/1410441-pravdiva-brehnya-chi-mozhna-obduriti-poligraf>.

9. Лускатов О.В. Використання окремих нетрадиційних засобів для отримання криміналістично значущої інформації / О.В. Лускатов, Т.О. Лускатова. Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. (голов. ред. Коваленко В.В. та ін.). ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К.: ТОВ «Брайт Вайт», 2013. № 1(19). С. 101–107.

10. Скрябін О.М. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві України / О.М. Скрябін, Н.Д. Тонне. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. Випуск 1, Т. 3. С. 189–194.

